

Sanat ve Siyaset Konuşma ları

Tellekt

Ken Loach Édouard Louis

ÇEVİRE: AYBERK ERİKAY

SANAT VE SİYASET
KONUŞMALARI

Tellekt_53

Sanat ve Siyaset Konuşmaları, Édouard Louis - Ken Loach

Çeviri: Ayberk Erkay

Dialogue sur l'art et la politique

İlk (bu çeviride kaynak alınan) baskı: Presses Universitaires de France / Humensis, 2021

© 2021, Presses Universitaires de France / Humensis

© 2024, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz

1. baskı: Mart 2024, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 5000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Didem Bayındır

Düzeltili: Mert Tokur

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Bora Başkan

İç Kapak Görseli: Bora Başkan

Baskı ve cilt: Vizyon Basımevi Kağıtçılık Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti.

Beylikdüzü O.S.B Mah. Orkide Cad. No: 1/Z Beylikdüzü-İstanbul

Sertifika No: 52098

ISBN 978-625-7118-79-8

Tellekt

tellekt.com • bilgi@tellekt.com

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

Sertifika No: 43514

Tellekt, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin markasıdır.

twitter.com/tellekt • facebook.com/tellekt • instagram.com/tellekt

SANAT VE SİYASET
KONUŞMALARI

ÉDOUARD LOUIS - KEN LOACH

ÇEVİRİ:
AYBERK ERKAY

Tellekt

ÉDOUARD LOUIS, 1992'de, Fransa'nın kuzeyindeki Amiens şehrinde, işçi sınıfına mensup bir ailede doğdu. Ailesinde üniversiteye giden ilk kişi olarak École Normale Supérieure'e girdi. Daha sonra siyasal bilimler üzerine yüksek lisans yaptı. 2013'te doğum adı olan Eddy Bellegueule'ü Édouard Louis olarak değiştirdi. 2014'te büyük yankı uyandıran otobiyografik romanı *Eddy'nin Sonu*'nu ve 2016'da *Şiddetin Tarihi*'ni, 2018'de ise *Babamı Kim Öldürdü*'yü yazdı. Homofobiyi, ırkçılığı, egemenlerin zorbalığını, işçi sınıfını ve sosyal eşitsizliği odağına alan kitapları yirmiden fazla dile çevrildi. Günümüzün en etkili genç yazarlarından biri olarak gösteriliyor.

KEN LOACH, tam adıyla Kenneth Loach, 1936'da İngiltere'de doğdu. Oxford Üniversitesi'ndeki Hukuk eğitimi sırasında oyunculukla ilgilenmeye başladı. 1957'de mezun olduktan sonra iki yıl Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde çalıştı. Ardından dramatik sanatlar alanına yönelen Loach, önce bölgesel tiyatro topluluklarında oyuncu, sonra BBC'de yönetmen olarak çalıştı. Yoksulluk, işsizlik, işçi hakları, barınma sorunları gibi konuları taşıdığı film çalışmaları toplumsal gerçekçiliğin dönüm noktaları olarak kabul edilir. İlk uzun metrajlı filmi *Düşen Kadın* (1967) kocası hapiste olan işçi sınıfından bir kadının hayatını, *Kerkenez* (1970) evde ve okulda istismara uğrayan ve yavru bir kerkenezle arkadaş olan bir çocuğu

anlatır. Grevdeki maden işçilerini ele alan *Hangi Taraftasınız?* (1984) ile tartışmalara yol açan, Kuzey İrlanda'da geçen siyasi gerilim filmi *Gizli Ajanda* (1990) ile dikkatleri daha da üzerine çeken Loach toplumsal konuları işlemeye devam ettiği sonraki filmlerinde kızına elbise almak için para arayan bir babanın (*Yağan Taşlar*, 1993), Los Angeles'ta daha iyi çalışma koşulları peşindeki temizlik işçilerinin (*Ekmek ve Güller*, 2000), İngiliz yönetimine karşı bağımsızlık mücadelesi veren İrlandalı Cumhuriyetçilerin (*Özgürlük Rüzgârı*, 2006), dünyanın en "gelişmiş" ülkelerinden birinde bile türlü bürokratik engellerle temel insani koşulların kendisine sağlanamadığı bir işçinin (*Ben, Daniel Blake*, 2016) ya da maddi krizle boğuşan bir ailenin (*Üzgünüz, Size Ulaşamadık*, 2019) portresini anlatır.

AYBERK ERKAY, Fransız edebiyatı, çağdaş felsefe ve tiyatro kuramlarını eğitimi aldıktan sonra akademik ve sanatsal çalışmalarını bu alanlarda sürdürdü. Farklı Batı dillerinden çok sayıda edebî eseri dilimize kazandırdı. Çevirdiği çok sayıda düzyazı ve poetik metin farklı yaynevleri tarafından yayımlandı, oyun çevirilerinden birçoğu sahneye taşındı. Flaubert, Stendhal, Rimbaud, Mallarmé, Apollinaire, Valéry, T.S. Eliot, Aragon, Artaud, Vian, Camus, Céline, Genet, Perec, Koltès gibi batı edebiyatının farklı türlerinde öncülük etmiş isimlerden yaptığı çevirilerin yanı sıra kıyıda kalmış metinler üzerine yaptığı araştırmalar, yazınsal çalışmalar ve hazırladığı koleksiyonlarla alana katkıda bulundu.

İÇİNDEKİLER

Birinci Konuşma: Çalışma ve Şiddet	9
İkinci Konuşma: Siyaset ve Dönüşüm	31

BİRİNCİ KONUŞMA

Çalışma ve Şiddet

Édouard Louis: Bir benzerliğe değinerek ve bununla ilgili bir soru sorarak başlamak istiyorum. Kitabım *Babamı Kim Öldürdü*'de babamın yaşamını ortaya koymaya çalıştım. Babam, yaklaşık 35 yaşında, çalıştığı fabrikada bir kaza geçirdi. Kablolarla tavana bağlanmış bir ağırlık üzerine düşüp belini ezdi. Bu kazadan sonra, birkaç yıl boyunca hareket edemedi ve maluliyet aylığı aldı. Ta ki Fransa devleti –kaza sonrası oluşan sıkıntılar yüzünden geceleri gözümün önünde kıvrandığını görmeme rağmen– onun işe dönebileceğine, bunu yapabileceğine karar verene kadar. Yaşanan şeydu aslında, Fransa'da maluliyet aylığı ya da sosyal yardım alabilme şartları ağırlaştırılmış, hükümet “kemer sıkma”ya karar vermişti... Bunun sonucu, iş yapabilir olduğuna kanaat getirildiği andan itibaren (hangi kriterlere göre?), babamın ilgili ku-

rum tarafından bir iş bulmaya zorlanarak hırpalanması oldu; ona “Ya bir iş bulursunuz ya da üç kuruşluk aylığınız da kaybedersiniz” dediler, yani ya açlıktan öleceksiniz ya da çalışırken öleceksiniz, sanki ezilenlerin iki seçeneği vardı: Ölmek ya da ölmek. Ben de kitabımı buradan yola çıkarak, bir parça da senin olağanüstü filmin *Ben, Daniel Blake*’in etkisinde kalarak yazdım. Filminde bir adam, İngiliz kurumları tarafından, sağlık durumunun içler acısı haline rağmen, ne pahasına olursa olsun işe dönmeye zorlanıyordu çünkü devlet tümüyle bir yükten kurtulmuştu ve onun gibi, iş yapabilecek durumda olmayan bir adama artık para ödemek istemiyordu. Adama telefon ediliyor, iş aradığını kanıtlaması isteniyor, toplantıya çağrılıyor...

Tüm bunlar beni filminde toplumsal ve siyasi zulümden bahsedildiğini düşünmeye sevk ediyor. Gözüme çarpan şey, ezilenlerin genelde bir dışlanma dilıyla ilişkilendirilmesi; “dışlanmışlar”, “dışlanmanın şiddeti” diyoruz, oysa babamın ya da Daniel Blake’in hayatına baktığımızda asıl çarpıcı olan, bu yaşamların, dışlanmaktan öte, korkunç bir zulme maruz kalması, ki bu iki mekanizma pekâlâ birlikte işleyebiliyor. Sonuçta, tahakkümün nesnesi, dışlamadan çok daha fazla, zulüm değil midir? Dışlanma, yani dışlanabilmek, bir ülkeden gitmek, çekilmek, bir siyasi rejimi terk etmek anlamında, çok küçük çaplı da olsa genelde bir ayrıcalıktır. Örneğin, bilindiği üzere, savaşta bir ülkeden kaçan mülteciler, o toplumun en yoksulları değil, genelde birkaç bin euro karşılığında kendilerini ülkeden çıkaracak birisini bulabilecek

gücü olan, orta sınıfa mensup ya da serbest meslek sahibi insanlardır. Fransa'da ya da Amerika'daki siyahların yaşamına baktığımızda ve maruz kaldıkları polis ve hukuk şiddetinin boyutunu göz önüne aldığımızda, dışlanmaktan ziyade zulüm mağduru oldukları söylenebilir. Sence de geleneksel siyasi dili dönüşüme uğratmak ve belki de merkezine, çağdaş siyasetin işleyişini analiz ederken zulüm fikrini yerleştirmek gerekmiyor mu?

Ken Loach: Bu zor bir soru. Demek istediğim, çok iyi bir tespit ve ben yanıtın ekonomiyile başladığını düşünüyorum. Çalışmanın doğası değişti. Güvensiz işlerin sayısı çoğaldı, bu işlerin çoğunda çok düşük ücretler alınıyor ve artık şirketlerin çalışanlarına asgari ücret ödememesine imkân tanıyan yöntemler de mevcut. Son tahlilde, insanlar çok düşük bir ücret karşılığında çok zor işleri kabul etmeye mecbur bırakılıyorlar. Onlara bu işleri kabul ettirmekte kullanılan yöntemlerden biri de, onları çalışmayan insanları büyük acıların beklediğine inandırmak. Bu işleri kabul etmek zorunda kalıyorlar çünkü çalışmayanları büyük acılar beklediğine inanıyorlar, bu bir yöntem. Çalışmama sebebi bir hastalık ya da fiziksel engel bile olsa, onur kırıcı ve düşük ücretli bir işte çalışmanın bizden yani toplumdan yardım alarak, destek görerek yaşamaktan daha makul olduğu dayatılıyor. Devletin bekasının söz konusu olduğunu iddia ediyorlar ama söz konusu olan bizim aslında, değil mi, hepimiziz, öyle değil mi? Eğer birlikte yaşıyorsak, zor zamanlarda birbirimize destek olmalıyız. Ama şu var ki, bunun İngiltere için olduğu gibi Fransa için de geçerli oldu-

ğunu düşünüyorum, toplum sistemi cezalandırıcıdır. Bu sistemden faydalanmak istiyorsanız, haftada otuz beş saat, olmayan bir işi aramak zorundasınız. Eğer bunu yapmazsanız ceza alırsınız ve eğer ceza alırsanız para kazanamazsınız. Ve borçlarınız birikir. Ve kiranızı ödeyemezsiniz. Ve oturduğunuz evden çıkarılırsınız. O yüzden, evet, tüm bunları yaşama tehlikesi o kadar ürkütücüdür ki sonunda güvencesiz ve düşük ücretli bir işi kabul edersiniz, sırf bu duruma düşmemek için. Bu gaddarlıktır. Demek istediğim, bilinçli bir gaddarlık. Çünkü onlar, kararları alanlar, insanların neler yaşadığını biliyorlar... Böyle bir olay oldu... Ah! Bunun hakkında sonsuza kadar konuşabilirim...

É.L.: Konuş lütfen!

K.L.: Galler'deki bir adamın hikâyesi, adam 65 yaşında, bir iş bulma ajansında, hastalanıyor, doktoru ona artık çalışamayacağını söylüyor ama o çalışmaya zorlanıyor. Sonra da günün birinde yığılıp kalıyor, ölüyor. Aynı şey her hafta oluyor, her ay, her gün. Bizimki kadar zengin toplumlarda, açlığın bir tehdit olarak kullanılabileceği kimin aklına gelirdi? Açlık korkusu, aç kalma tehlikesi... Gıda dağıtan yardım derneklerinin her gün çoğaldığını düşününce... İngiltere'de, aşevlerinin üçte ikisi Trussell Trust adındaki bir organizasyon tarafından yönetiliyor. Geçenlerde aşevlerine 1,6 milyon pound verdiler ve bu bağışın yarım milyon pound'dan fazlası çocukların beslenmesi için kullanıldı. Çocukların! Buna inanabiliyor musun? Baştaki hükümetlerin gözünde insanların hiçbir değeri yok.

É.L.: Evet, ve dediğin gibi, bu değersiz görme ölümler doğuruyor. Siyaset bir ölüm kalım meselesidir, yaşam ya da ölüm, aslında cinayet. Belirli bir toplumsal ve siyasi kategoriye ait olmak, aslında, insanın erken bir ölüme mahkûm edilip edilmeyeceğini belirler. Fransa’da bir işçinin 65 yaşına varmadan ölme ihtimalinin kadrolu bir çalışana göre iki kat olduğunu, LGBT bireylerde görülen intihar oranının diğer insanlardan fazla olduğunu, kadınların her gün eril şiddet kurbanı olup hayatını kaybettiğini biliyoruz. Dünyanın nasıl işlediğini anlamanın en iyi yolu hiç şüphesiz ölümlerin muhasebesini tutmak. En şaşırtıcı olanı da şu ki, yöneten erkekler ve kadınlar aslında tüm bunları biliyorlar, bunu kimse inkâr edemez. Herkes işçilerin zor koşullarda yaşadığını biliyor, herkes eril hükmün var olduğunu ya da Fransa’da siyahların veya Arapların çok büyük ölçüde yoksulluğa, banliyölere mahkûm edildiğini, güvencesizliğe, hukuk şiddetine maruz bırakıldığını biliyor. Öyleyse, “Yöneten kadınlar ve erkekler bunları bilmiyorlar mı?” sorusu yerine, “Bildiklerini bildikleri halde nasıl ve neden böyle yönetiyorlar?” sorusunu sormamız gerekmiyor mu? Ve bilginin –acının bilgisinin– dönüştürücü, eyleme geçirici olması için ne yapmak gerekiyor? *Babamı Kim Öldürdü*’de egemenler hakkında “bilmiyorlar” diye yazmıştım ama yanıldığımı düşünüyorum. Elbette biliyorlar, haklısın, herkes biliyor, toplumsal şiddeti ve ekonomik eşitsizliği görmek için bir kere metroya binmek ya da sokakta yürümek yeter. Siyasetin merkezinde olması gereken soru belki de bilmek ve görünür olmakla ilgili değil, Geoffroy

de Lagasnerie'nin dediği gibi, inkâr ve şiddetle ilgili olmalı. Ve bu tespit insanı öfkelenendiriyor, değil mi? Bu tespiti yaptıktan sonra siyasete dair nasıl sakin sakin konuşabiliriz?

K.L.: Siyasi alanı kirleten şeyin, topluma yönelik söylemlerin insanların günlük hayatlarında karşılaştıkları zorlukları yansıtmaması olduğunu düşünüyorum. Bu bir propaganda mekanizması, medya organlarımız da bunun bir parçası, bir zamanlar solcu basın diyebildiğimiz şeyin, ki İngiltere gibi bir ülkeden bahsediyorum, şu anda solla ilgisi yok. Yine de kitaplarda ve yazılarda, seninki gibi kitaplarda, sesimizi bulabileceğimize inanıyorum. Bu ses ana akım medyada yer almalı, televizyonda duyulabilir olmalı, ama seninki gibi sesler duyulmuyor ya da duyulduğu anda tehlikeli addediliyor, damgalanıyor. Bizim gibilerin başına gelen bu, insanlara söylediklerimize temkinli yaklaşımları tembihleniyor, sözlerimiz sistemli bir şekilde damgalanıyor.

É.L.: Seninle konuşmak istediğim başka bir şey var, çünkü aynı fikirde olup olmadığımızdan emin değilim... Bildiğin gibi, özellikle Fransa'nın kuzeyindeki sanayi sonrası topluluklar üzerine, çocukluğumu geçirdiğim küçük bir kasaba üzerine yazdım, sanayi sahalarının kapatılması ve taşınmasından önce, kasabadaki herkes ya da neredeyse herkes, özellikle erkekler, bu küçük kasabanın fabrikasında çalışıyordu... Hayatımın bu ilk bölümü boyunca, fabrikanın üretim bandında çalışan insanların acı çektiğine, işten eve tükenmiş halde, sırt ağrılarıyla, eklem ağrıla-

ryla, üretim bandında sürekli tekrar edilen mekanik görevler yüzünden bükülmüş bellerle döndüğüne şahit oldum. Tüm bunların sonucunda bugün, bir fabrikanın kapandığına dair bir haber ya da röportaja rastladığımda, ister istemez bir tür rahatlama, hatta bir tür sevinç hissediyorum, içten içe kızıyorum ama seviniyorum da. Çünkü derinde bir yerde, insanların bir fabrikada çalışması fikrine tahammül edemiyorum – ki tarihte en çok sayıda fabrikanın çalıştığı dönemi yaşıyoruz, gerçek anlamdan bir sanayisizleşme hiç yaşanmadı, fabrikalar başka yerlere taşındı, o kadar, özellikle Asya’da sadece bu yaşandı, bir yer değiştirme... Elbette bir fabrika kapatıldığında insanların neden sokağa döküldüğünü anlıyorum: İşçi erkekler ve kadınlar sokağa atılmış olacaklar, işsiz kalacaklar, güvencesizliğe ve yoksulluğa terk edilecekler ve bu beni tabii ki isyana sürüklüyor... Ama kendime şunu da sormadan edemiyorum: Buna benzer durumlar özelinde, siyasi algıları yeniden şekillendirmemiz gerekmiyor mu artık? Mesela şu sorulamaz mı: Devlet, işlerini kaybeden bu insanların kaybını nasıl telafi edebilir ve etmek zorunda mıdır? Asıl sorgulanması gereken servet dağılımı ve sanayinin işleminde topluma yüklenen görev değil midir... Bugün bazı ekonomistler, otomasyon ve teknolojik gelişmeler sayesinde, insanların daha az çalışacakları toplumlarda yaşayabileceğimize işaret ediyor: Robotların çalışmasını vergilendirebileceğiz, sermayeyi ve pazarı daha fazla vergilendireceğiz... Kendimi sosyal yardımların ve destek fikrinin ortadan kaldırılmasını savunanlara ne kadar uzak hissediyorsam, “fabrikalarımızı ve işle-

rimizi kurtarmalıyız” diyenlere de bir o kadar uzak hissediyorum, çünkü kimsenin bir fabrikada çalışmasını istemiyorum; çalışmanın bu biçimi yüzünden bedeni parçalanan insanlar gördüm; ve kendi payıma bunun artık geride kalması gereken bir çalışma biçimi olduğunu düşünüyorum, böyle düşünmeden edemiyorum... Emegın değer görmesiyle ilişkisi kesilmiş bir toplum projesi düşünülemez mi?

K.L.: Evet ama iki şeyi gözden kaçırmamak gerekiyor. Birincisi, kimse tehlikeli, pis ya da istismara açık bir iş yapmak istemez. İkincisiyse, hepimiz bu topluma bir biçimde katkı sunmak isteriz, bu insana özgü doğal bir içgüdüdür ve bizi topluma bağlı tutar. Herkes bunun parçasıdır, herkesin bir rolü vardır. Her insanın kendini saygın hissetmesini, değerli hissetmesini sağlayan, kendiyle gurur duymasını sağlayan da budur. Katkısını sunar ve der ki: İşte bu da benim katkım, varlığımın bir anlamı var, bir işe yarıyorum. Ben bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum.

É.L.: Ama geleneksel anlamıyla iş dediğimiz şeyden edindiğimiz tatmin ve saygınlık duygusunu belki başka kaynaklardan da edinebiliriz.

K.L.: Kesinlikle!

É.L.: İnsanlar ne kadar az çalışırsa, müzik üretmeye, edebiyatla ilgilenmeye, bir futbol takımına, bir dans atölyesine katılmaya ya da kendi kendilerine dans etmeye fırsat bulmaları o kadar mümkün olur...

K.L.: Evet, kesinlikle.

É.L.: Ama bunlar devlet gözünde değerli görülüyor, genelde...

K.L.: Aynı fikirdeyim. Ama İngiltere’de madenlerde yaşananlar gibi tipik bir örnekten de söz edebiliriz. Tehlikeli ve pis bir işten bahsedilecekse, bunun tam karşılığı madende çalışmaktır. Ne demek istediğimi anlıyorsun, günde sekiz saat, yerin altında. Babamın ailesindeki herkes madenciydi. Dedem madenciydi. Kimsenin çocuğu için istemeyeceği bir iş... Fakat o insanlar harikulade topluluklar kurdular! Sonra madenler kapatıldı, 80’li yılların sonunda, 90’lı yıllarda, Thatcher sırf onlardan kurtulmak için bile bile madencilerle mücadeleye girişti, çünkü sahip oldukları güç ve savaşı gelenek başına bela oluyordu, sonra da bu topluluklar çürümeye terk edildi. Bugün düzgün bir toplumda yaşıyor olsaydık bu insanlara yatırım yapılır, onlara yeni işlevler kazandırılırdı. Ortada bırakılmazlardı; bu topluluklar korunur, varlığını sürdürürdü. Ama kapitalizm hep nasıl işliyor? Diyolar ki: Burada işimiz bitti, sermaye tükendi, buradan gidiyoruz, parayı başka yere yatıracamız, başka yere yatırım yapacağız – ve topluluklar tümüyle kaderine terk ediliyor.

É.L.: Fakat öte yandan, hiçbir topluluğu idealleştiremeyiz: Her topluluk, doğası gereği, barınması çok zor, hatta toksik bir yapı olabilir. Mesela eşcinsel bir çocuk, bahsettiğin bu madenci toplulukların birinde kolay bir hayat sürebilir miydi? İçinde bulunduğu topluluk onu korur muydu? Hiç sanmıyorum... Bugün Fransa’da banliyöde ya da kırsalda bir eşcinsel

hangi şartlar altında büyüyor? Halk sınıflarında çok şiddetli bir eril tahakküm varlık gösterebiliyor. Çocukluğumda buna maruz kalan, bunun acısını yaşayan, ablam gibi, annem gibi çok kadın tanıdım, ablam birçok erkek tarafından fiziksel şiddetin farklı biçimlerine maruz bırakıldı. Kadınlar açısından topluluklar –daha net olmak gerekirse, heteroseksüel topluluklar– genelde baskının temel kaynağını teşkil ediyor. İşçi çevresinde büyüyen eşcinsel bir çocuk olarak, o baskın topluluğun yaşamın her zerresine o denli sirayet etmemiş olmamasını tercih ederdim. Fakat ne demek istediğini anlıyorum tabii, çağdaş politikalar bu toplulukları ortadan kaldırmakla kalmadı, sendikaları da ortadan kaldırdılar, çok önemli bir sol kültürü ve prekaryanın siyasi amaçlarla bir araya gelebilme ihtimalini yok ettiler, çünkü bu insanlar bir anlamda tecride uğradı, ortak mekânlardan, ortak bir mesleki kültürden yoksun bırakıldılar. Peki çözüm ne olabilir? Siyasi örgütlenmeyi, nostaljiye kapılmadan, nasıl yeniden mümkün kılabiliriz? Kolay olmadığı ortada, az önce fabrikalardan bahsederken söylediğimiz gibi, mesela bir işçi bana, “Ben fabrikada çalışmaya devam etmek istiyorum” dese, ona “Olmaz, fabrika ötekileştirici ve şiddet üreticidir, bunu istememelisin” diye cevap verebilir miyim? Bir başkası için neyin şiddet üretici olduğuna kim karar verebilir? Zor bir soru.

Belki bu sorunu moderniteyle aşabiliriz, topluluklar meselesinin çözümü burada saklı olabilir. Demek istediğim, mesela internet. İnternet verili topluluklardan ziyade seçilmiş topluluklar yaratmaya im-

kân sağlıyor: Tüm dünyadan uzak, küçücük bir kasabada büyüyen insanlar, internet üzerinde bir eşcinsel topluluğunun parçası olabiliyor ya da aynı tutkuyu paylaşan insanlar birbirleriyle bu şekilde bağ kurabiliyor, ki bu 60'lı ya da 70'li yıllarda çok daha zordu... Kapitalizmin toplulukları ortadan kaldırdığını söylerken vurguladığın şiddeti anlıyorum, fakat ben bir birey olarak, istediğim takdirde topluluğumu terk etme ya da reddetme hakkına da sahip olmak istiyorum; belki modernite, her şeye rağmen, bunu mümkün kılar...

K.L.: Evet, bu doğru bir tespit. Genel anlamda, bugün insanların geçmişe nazaran çok daha hoşgörülü olduğunu ve internet gibi modern iletişim araçlarının her birimizin ufkunu açtığını düşünüyorum. Fakat bence insan ancak kendini güvende hissederse cömert davranır. Kendini güvende hissetmezse hoşgörüsünü yitirir. İster şehirde ister kırsalda olsun, hoşgörü zihniyetini ancak somut bir güvence hissiyatı doğurur.

É.L.: Doğru, fakat somut yaşam koşullarına bağlı olmayan, tamamen ideolojik, ırkçılık ya da eril tahakküm mekanizmaları da yok mu? Burada söz konusu olan güvence mi yaşam şartları mı? Ama haklısın, güvensizlik hissi ve bunun sebep olabileceği davranışlara dair söylediklerin çok doğru. Bunun filmlerinde görünür kıldığın karmaşık bir olgu olduğunu düşünüyorum, yani insanlar şiddetin hüküm sürdüğü, zor toplumsal şartlarda yaşadıklarında, toplumsal şiddetin herhangi bir formuna sürekli bir biçimde

maruz kaldıklarında, genelde –hep değil ama genelde– birbirlerine karşı bir tür şiddet ya da en azından saldırganlık geliştiriyorlar. Az önce güvensizlik ve somut yaşam koşulları hakkında söylediklerini, halk sınıflarına sanatta ya da siyasette olduğu kadar medya araçlarında da yer veren iki geleneksel tutumdan kaçabilmek açısından da çok önemli buluyorum: Yani hem muhafazakâr bakış açısından kaçabilmek için, ki bu sağcı bakış yoksulları, lafı uzatmadan söyleyeceğim, tehlikeli, şiddete meyilli ve tembel görüyor (ve zulüm üreten tüm reformlar bu söylemlerle haklı çıkarılıyor) hem de solda yer aldığını iddia eden bakış açısından, ki bu sözde solcu bakış da yoksulları dürüst, her şeye rağmen neşeli, doğası gereği iyi kalpli ve cömert insanlar olarak görüyor. Kolonizasyon döneminde Avrupalı sömürgeci ve ırkçı algıyı inşa eden de az çok bu iki bakış açıydı esasında: Sömürgeler bir bakışa göre tehlikeli, şiddete meyilli vahşilerdi, diğer bakışa göre iyi kalpli, iyi niyetli, dürüst vahşiler. Birbirine tezat gibi görünen bu iki bakış açısı aslında Pierre Bourdieu'nün “suç ortağı rakipler” adını verdiği şeyin ta kendisi: Karşıt olduklarını iddia ediyorlar ama gerçekte, tek bir düşünce yapısını oluşturuyorlar. Ezilenlerin –özellikle yoksulların, sadece onların değil ama özellikle onların– kamusal söylemde hâlâ bu suç ortağı iki bakış açısına göre –vahşiler/iyi vahşiler– temsil edildiğini görmekse çok çarpıcı. Kitaplarımda göstermek istediğim şeylerden biri, ki bu senin filmlerinde çok belirgin olarak karşımıza çıkıyor, şiddetin, bireyleri süreklilik göstererek ele geçirdiğinde, onları bu şiddeti

üretmeye zorlaması, onları iletken bir kabloya dönüştürmesi... Sanki şiddet bir mülkiyet değil de bir akışmış gibi... Bu da şu demek oluyor aslında: Halk sınıflarından erkekler ya da kadınlar ne özünde şiddete meyilli canlılardır ne de gökten inmiş birer melek (sosyalist gerçekçilik böyle görüyordu!); bu çevrelerde hüküm süren şiddet, yayılan, sürdürülen, sınıf şiddetinden ileri gelen bir şiddettir. Yani yoksul kesimlerdeki homofobiden ya da ırkçılıktan bahseden biri halk sınıflarını damgalamış olmaz –ki *Eddy'nin Sonu* ve *Şiddetin Tarihi*'nin yayımlanmasından ardından bu yönde eleştiriler almıştım– aksine, bunlardan bahseden biri, ezilenlerin iki defa şiddete maruz kaldığını göstermiş olur: Önce ona maruz kaldıkları anda, sonra da onu iletme zorunda bırakıldıklarında (tabii bu, bunun sistematik olduğu, her defasında olacağı ya da başka sınıflarda şiddetin olmadığı anlamına gelmez, ki bunun sebepleri başkadır elbette!). Yeniden sorgulanması gereken işte şiddetin ne olduğuna dair bu bakış açısıdır. Bence şiddetin devamlılık ilkesi bireysel düzlemde de kendini gösteren bir sosyoloji ilkesidir: Mesela şunu herkes en azından bir kere yaşamıştır, nerede çalışıyorsanız orada gününüz kötü geçmiştir, eve dönersiniz, yorgunsunuzdur ve sevdiğiniz bir kişiye saldırganca bir davranışta bulunursunuz. Sonradan kendinize kızarsınız, “Neden bu kadar saldırgan davrandım?” diye düşünürsünüz çünkü ancak o zaman farkına varırsınız ki aslında gün içinde size ait olmayan bir tür saldırganlık, bir tür şiddet biçimine maruz kalmışsınızdır ve bu akış yani şiddet, bedeninizi bir kablo gibi kullanmıştır.

K.L.: Doğru, kesinlikle. Tüm bunlar stresten kaynaklanıyor aslında, değil mi? İnsanlar çalışırken gülümsemek zorunda kalıyor, çünkü etrafta başkaları var, herkes kamusal yüzünü takınmak zorunda, başkaları için. Ama eve dönünce, yorucu işgünü geride kalınca, kimsenin böyle bir mecburiyeti kalmıyor, isteyen o maskeyi çıkarabiliyor, kendi yüzüne kavuşuyor ve bütün gün biriken basınç işte tam da o anda dışarı çıkıyor aslında, tam o anda. *Üzgünüz, Size Ulaşamadık* filmi çekerken güvencesiz çalışan işçilerle çalıştık, günde 12 saat, mola vermeden araç kullanmak zorunda olan, günlük asgari ücret alabilmek için bu şartlarda çalışan şoförlerle. Hasta bakımı sektöründe çalışanlarla, hemşirelerle de çalıştık, onlar da aynı durumdaydı, yine benzer şartlarda çalışan başka insanlarla da çalıştık... Ve bu ekonomik stres, yani bu, “Yeterince para kazanmalıyım, bu hafta çalışabildiğim kadar çalışmalıyım,” stresi öyle bir şey ki hafta sonu geldiğinde, insanı eve döndüğünde çocuklarına, ailesine bile tahammül edemez hale getiriyor, sabrını tüketiyor, çocuklarını görmeyen insanı bu hale getiriyor; bu stresi doğuran şeyin bu daimi ekonomik sınav olduğunu düşünüyorum.

É.L.: Bunun yani adına *siyasetin çifte şiddeti* diyebileceğimiz şeyin var olduğunu göstermeyi bir şekilde başarmamız lazım: Önce hükümetler sosyal yardımları iptal ediyor, çalışma şartları kötüleşiyor, güvence ortadan kalkıyor, ilaçlar karşılanmıyor vs. Sonra da bu reformlar, bahsettiğin stres yüzünden, insanların yaşamını doğrudan, içeriden etkiliyor. En güvencesiz sınıflara karşı yapılan her şiddetli refor-

mun buna benzer sonuçlar doğuracağı pekâlâ öngörülebilir bir şey, buna maruz kalan ailelerde çocuklara karşı sabrın ve anlayışın azalacağını, birbirlerini seven insanların arasına mesafe gireceğini öngörmek için kâhin olmaya gerek yok. Babamın yüzleşmek zorunda kaldığı ekonomik koşullar o denli güç olmasaydı, belki de çocukluğumda eşcinselliğime, bende “anormallik” olarak gördüğü şeye daha anlayışlı yaklaşırđı. Siyasetin şiddetinden bahsederken ekonomik şiddetin bu ikinci yüzünü, siyasetin iç yüzünü hiç düşünmüyoruz...

Ken Loach ve Édouard Louis'ye Sorular

Temsiliyetle ilgili bir soru sormak istiyorum. Hope not Hate isimli bir organizasyonda çalışıyorum. Nefret ve dışlama politikalarına karşı mücadele ediyoruz ve ikinizin de eserlerinizde değindiğiniz sorunlarla yüzleşen çok sayıda insanla görüşüyoruz. Bu insanlardan en sık duyduğumuz yani bize en çok söyledikleri şey, bir seslerinin olmaması, duyulmadıklarını hissetmeleri... Ve bu insanlar bu hissi, genelde, “politik doğrucu” kültürün doğurduğu bir sansür hissiyle birleştiriyorlar... Bir şeyleri bu şekilde izah etmek popülist sağa özgü bir üslup olmasına rağmen çoğu insan bu tür söylemlerle kendini ifade ediyor, yaratılmasına katkıda bulunmadıkları kuralların tuzacağına düşmüş olma hissi yüzünden. Bu bağlamda, sorum şu: İnsan kendi sesini nasıl bulabilir?

K.L.: Bana mümkün görünen çözümlerden biri, kolektif bir organizasyona, bir sendikaya katılmak. Çünkü bir sendikada sizinle aynı sorunları ya-

şayan insanlarla bir araya gelebilirsiniz. Bu sorunlardan bahsedebilir, bunları –iyi niyetli bir biçimde diyelim– ele alabilir ve önyargılarınızın sağcı basın marifetiyle kışkırtılmasından kaçınabilirsiniz. Bir grubun, bir topluluğun, bir futbol takımınının –ne olduğu fark etmez– insanları bir araya getiren herhangi bir organizasyonun parçası olmanın insandaki en iyiyi ortaya çıkaracağını düşünüyorum.

É.L.: Ben de bir sesin yalnızca onu mümkün kılacak mekânların var olması koşuluyla duyulabileceğine inanıyorum. Bahsettiğim mekân her şey olabilir, bir film olabilir, bir sendika, bir birlik, bir kitap olabilir, bir yer, bir siyasi parti... Bence senin filmlerin, Ken, tam da bu türden mekânlar, sen ne dersin? Senin filmlerin, içine giren insana, “Acı çektim, çekiyorum” ya da “Etrafımda acı çeken insanlar gördüm,” diyebilme imkânı sağlayan mekânlar. Ve bunu başarmanın çok zor olduğunu düşünüyorum. *Eddy'nin Sonu*'nu yayımladığımda, ki bu kitapta çocukluğumda şahit olduğum yoksulluğu, hem büyüdüğüm kasabadaki hem de ailemdeki yoksulluğu anlatmıştım, annem beni aradı ve, “Neden kitabında yoksul olduğumuzu söyledin?” dedi. Bunu söylememi istemiyordu, çünkü yoksulluktan utanıyordu. Çünkü hükümetler, egemenler yoksulları yoksulluklarının suçlusu olduğuna inandırıyorlar, bunu sürekli yapıyorlar – yeteri kadar eğitilmiş değilsen bu senin suçun, yeteri kadar çalışmadıysan bu senin suçun... Acı çeken insanlar da bu yüzden artık şunu söylemek istemiyor: “Ben acı çektim.” Bu başlı başına siyasi bir mesele. Acı çeken insanlar acı çekmekten utanırken, bundan bahsetmek

istememezken dünya nasıl dönüştürülebilir? Edebiyat ya da siyaset düzleminde sürekli “mağduriyet”ten bahsediliyor; sanki insanlar olması gerekenden fazla şikâyet ediyormuş gibi, sanki dünyanın asıl sorunu insanların kendilerini gereğinden fazla mağdur olarak göstermeleriymiş gibi bir algı oluştu. “Mağduriyet” sözcüğü egemenlerin ezilenleri utanca ve sessizliğe mahkûm etmek için kullandıkları retorik ve politik bir stratejidir. Buna karşı bir tespitle yanıt vermek gerektiğini düşünüyorum: Neden insanlar bu kadar acı çekiyorken; bu kadar yoksulluk, toplumsal şiddet ya da cinsel şiddet varken, “Şunun mağduruym, şunun mağduru oldum” diyebilmek de bir o kadar zor?

Yedi yıldan uzun süre evsizlerle çalıştım ve İngiltere’de, dünyanın en zengin ülkelerinden birindeki evsizlerin durumu hakkında ne düşündüğünüzü merak ediyorum. Sizce hükümetler bu sorunla yeterince ilgileniyorlar mı?

K.L.: Onlar daha çok gayrimenkul pazarıyla ilgileniyorlar. Evsizler umurlarında değil. Bu pazarın ucuz toplu konut artışıyla sürdürülebilir olduğu fikri elbette baştan sona hatalı. Çünkü bu konutlar, içinde insanlar yaşasın diye yapılmıyor, satın alınsınlar diye yapılıyor, zira değerleri er ya da geç yükselecek. Ama bu sırada –benden iyi biliyorsunuz şüphesiz– 130.000 çocuk geçici konutlarda yaşıyor... Siyasi olarak bunun parçası olmak istemiyorum –hayır, aslında parçası olmak istiyorum– ama belediyeler vasıtasıyla sosyal konutlar inşa ettirme fikri, ya da herkesin ulaşabileceği yardım merkezleri ya da okullar... Aslında yapılması

gereken bu. Yani yaşamı, yaşamayı keyifli bir şeye dönüştürebilecek şeyler, anlatabiliyor muyum? Ve bunun tek çözümünün bu altyapı tesislerinin inşası olduğunu düşünüyorum, gündeme taşınması gereken bu ama şu anki hükümetlerle mümkün değil tabii, olmayacak da, bu aşikâr.

É.L.: Durum hemen hemen Fransa'da da aynı. Sokakta yatan insanlar görüyoruz, her yerde... Bu tuhaf aslında, çünkü bu şiddet olağanüstü görünür halde fakat buna rağmen hiç gündeme gelmiyor. Bu, Ken'in dediği şeyle de bağdaşıyor, egemenlerin şiddet ürettiklerini bilmeleriyle. Dolayısıyla bu, siyaset bağlamında olduğu kadar sanat bağlamında da geçerli bir soru: Eğer görünür olmak tek başına yetmiyorsa, gücü elinde tutanları tepki vermeye zorlamak için ne gibi yöntemler bulunabilir? Yani problem bir şeyi göstermek değil de, ki evsizlerin durumu buna işaret ediyor, insanların zaten bildikleri –ama inkâr etmeyi yeğledikleri– bir şeyle yüzleşmelerini sağlamaksa?

K.L.: Bence ilk önce iktidar sahiplerinden kurtulmamız lazım!

É.L.: Doğru, onları tepki vermeye zorlamak onları göndermek anlamına gelir, haklısın!

K.L.: Asla değişmeyecekler.

É.L.: Orası kesin...

2000'li yılların başından beri siyasetin çehresini gerçek anlamda değiştiren teknolojinin toplumsal hareketlerdeki rolü hakkında ne düşündüğünüzü merak ediyorum.

Buna Hong Kong'da şabit olduk. Şili'de. Yokoluş İsyanı şu an başka bir örnek. Bu ilk sorumdu. İkinci sorum empatinin oynayabileceği role dair. Çünkü filmlerinizi izlemek bana hep bu imkânı sağladı, Ken, bilmediğim şeyleri tanıma fırsatı buldum...

K.L.: Bu soruyu yanıtlamak için doğru kişi değilim, telefonumu bile ayda yılda bir açıyorum! Ama şu konuda fikrim çok net: Teknoloji, internet, sosyal ağlar mesajların yayılmasına, bu mesajların aynı düşüncelere sahip, aynı mücadeleyi vermek için harekete geçmiş insanlara ulaşmasına olanak sağlıyor. Ama bence tüm bunlar sadece bir aşamadan ibaret olabilir, sonrasında bundan uzaklaşmak lazım, yoksa somut anlamda bir değişim üretecek araçlara ulaşamaz. Bizi felakete sürükleyen güçleri analiz edemiyorsanız, onlara karşı nasıl müdahale edeceğinizi bilmiyorsanız, nasıl ilerleyebilirsiniz? Bence eylem mutlaka siyasi bir analize eklenmeli ve tüm bunlar organize olmuş, tutarlı bir siyasi hareketin etrafında şekillenmeli; bu bir parti olabilir, başka bir şey olabilir, bilmiyorum. İngiltere özelinde, bir partiye ihtiyacımız olduğu kanısındayım. Partilerin bize geçmişte çok sorun çıkardığını biliyorum – İşçi Partisi bunun en büyük örneği. Bu parti, kapitalizmin işlemlerini sağlamak ve masada kalan kırıntıları toplamak isteyen kişiler tarafından yönetildi. Bu yüzden de işçi sınıfının çıkarları sözde demokrasimizde elbette gözletilmedi... Yine de partilerin gerekli olduğunu düşünüyorum. İkinci sorunuza yani empatiye dair sorunuza gelince, sözü sana bırakıyorum Édouard.

É.L.: Hayır, hayır, devam et.

K.L.: Pekâlâ, kendi payıma empatinin dayanışmadan doğduğuna inanıyorum, haksız mıyım? Şunu diyebildiğiniz anda empati var olur: “Bu mücadele aslında benim mücadelem değil, beni doğrudan ilgilendirmiyor, ama bu hareketle dayanışma içinde olacağım ve ben de çalışmayı bırakacağım.” Ya da başkalarına şunu söyleyebildiğiniz anda: “Tamam, grev yapın, yüzde yüz haklısınız, şimdi sizin karşılaştığınız sorunlar, eğer size ve mücadelenize katılmazsak, ileride bizim de sorunlarımız olacak. O gün geldiğinde, bir sınıf olarak gücümüzü kullanabiliriz.”

É.L.: Sosyal ağlara gelince, bunların bize, geleneksel medya araçlarına kıyasla, bir özgürlük ve özerklik alanı sağladığına şüphe yok. Medyada görünmesine ya da duyulmasına izin verilen söylemlere karşı söylemler –bunlar amacından sapan şeyler olsa bile– üretilebilmesine imkân veriyorlar... Geleneksel medyanın karşısında dengeleyici güç olarak rol oynayabiliyorlar ki bunun ne kadar önemli olduğunu ABD’de ırkçılığa karşı verilen mücadelede gördük. Ana akım medya sosyal ağlarda paylaşılan görüntüleri, buralarda paylaşılmasa belki de kimsenin görme-yeceği resimleri yayınlamak zorunda kaldı...

Peki ya sizin empatiye yaklaşımınız?

É.L.: Buna yanıt vermem zor çünkü genelde bu ifadeyi kullanmıyorum, bu ifadeyle düşünmüyorum, bana biraz soyut geliyor. Ben daha ziyade yüzleşmeyle ilgileniyorum, demin bahsettiğim şey de buydu; okurların onlara verilen gerçeklikle yüzleşmelerini

ve sokakta bir evsiz görünce başlarını çevirmemelerini –çünkü insanlar genelde bunu yapıyor– nasıl sağlayabiliriz? Bu politik olduğu kadar temel bir soru aslında, belki de her şeyden önce estetik bir mesele: Herkesin gerçekliğe erişimi olduğuna göre, herkes yoksulluğun var olduğunu az çok bildiğine göre, insanların bunlarla, toplumsal şiddetle, ırkçılıkla yüzleşmesini nasıl sağlayabiliriz ve onlarda bunu değiştirme isteğini nasıl uyandırabiliriz? Edebiyatın –ya da filmlerin– kimsenin bilmediği bir gerçekliği gösterdiği devir artık kapandı sayılır, elbette bilmediğimiz şeyler hâlâ var ama o günler geride kaldı. Zola fabrikadaki ya da madenlerdeki işçilerin nasıl yaşadığını göstermek için yazıyordu, Sartre fahişeleri ve eşcinselleri görünür kılmak için yazıyordu, ki zaten bu edebî ve politik mesele hakkında çokça da yazdı, yani görünür kılmak hakkında... Bugün, biraz önce değindiğimiz yeni medya araçlarıyla, teknolojilerle, neredeyse her şey görünür durumda. O yüzden mesele artık onları göstermek değil, yüzleşmek – bence bu önemli bir yol ayrımı: Bir yüzleşme estetiğinden nasıl bahsedilebilir?

İKİNCİ KONUŞMA

Siyaset ve Dönüşüm

K.L.: Aşırı sağın yükselişinden mutlaka bahsetmek lazım, bu çok büyük bir tehdit ve bence popülist, milliyetçi söylemlerinin ardında büyük şirketlerin çıkarlarını gizliyor. Kritik bir dönemdeyiz. Sol nasıl tepki verebilir ve vermelidir? Sağ kendini kabul ettirmeyi nasıl başardı? 2000'li yılların başında İspanya'da Vox'u, Fransa'da Marine Le Pen'i, İtalya'da Salvini'yi, Brezilya'da Bolsonaro'yu gördük, Polonya'da aşırı sağ hâlâ çok güçlü... Édouard, bu endişe verici siyasi durumu, özellikle Fransa'daki durumu nasıl izah ediyor ve solun nasıl tepki vermesi gerektiğini düşünüyorsun? Basit bir soru!

É.L.: Çok basit! Hayır, elbette çok karmaşık bir konu ve endişe verici. Seçimlerde aşırı sağa oy veren çok insan tanıdım. Yani bu aslında benim, bir bakıma, fiziksel anlamda çok eskiden beri aşına olduğum,

şu an burada yaptığımız gibi sosyolojik ve politik açıdan yaklaşmaya başlamamın çok öncesinde bedenen tecrübe ettiğim bir olgu. Babam, ailemdeki çoğu insan gibi, aşırı sağcı siyasetçilere oy verirdi. Ve asıl şaşırtıcı olan şuydu ki, çevremde bunu yapan, aşırı sağa oy veren insanlar –bu hiç şaşmazdı– oy verir vermez gelir bunu neden yaptıklarını izah ederlerdi – tabii bu yaptıkları izahın tatmin edici olduğu anlamına gelmiyor. Ama babamdan ya da çevremdeki birinden, “Sol bizi görmezden geliyor, bizden söz etmiyor,” cümlesini mutlaka duyardım. Oylarını verir, sonra da gelir, kendilerinin, “küçük”lerin, “işçi”lerin, “bizim gibiler”in sorunlarıyla yalnızca aşırı sağın ilgilendiğini söylerlerdi. Bu görünür olmama hissi çok güçlüydü, annem her gün aynı şeyi söylerdi: “Bizim gibiler siyasetçilerin umurunda bile değil.” Bilhassa ilerici solun söylemlerinde kendini görünmez hissediyordu, oysa bizi savunmasını ve bizim için mücadele etmesini asıl ondan bekliyorduk.

Bu Didier Eribon’un *Retour à Reims* [Reims’e Dönüş] kitabında incelediği bir olgu. Fransa’daki halk sınıflarının önemli bir bölümü, 90’lı yılların sonuyla 2000’li yılların başından beri, onları yalnızca aşırı sağın temsil ettiğini, yalnızca aşırı sağın onlardan bahsettiğini, onların yaşam koşullarını, bedenlerini ve sorunlarını önemsemediğini düşünüyor. Siyaset tarihiyle de örtüşen bu rol değişiminin, yoksulların, ekonomik güvensizliğin ve toplumsal şiddetin sol kanat partilerinin söylemlerinden giderek silinmesine paralel ilerlemesi elbette bir rastlantı değil: Fransa’da Sosyalist Parti, Almanya’da SPD, İngiltere’de İşçi Partisi,

ABD’de farklı bir ölçüde Demokratlar... Farklı kültürlerde, farklı ülkelerde, farklı partilerin aynı siyasi güzergâhı izlemesine yani halk sınıflarının solun söylemlerinden ve mücadelelerinden silinmesine şahit olmaksızın gerçekten ilginç. Fakat bu durumun tek izahının bu olduğunu sanmıyorum çünkü merkez solun toplumun en güvencesizlerini görmezden geldiği tüm bu ülkelerde radikal sol partiler de mevcut: Onlar nasıl oluyor da halk sınıflarının desteğini almayı başaramıyorlar? Neden aşırı sağ partiler gibi müthiş bir yükselişe geçemiyorlar? Bana kalırsa bu sol partilerin en büyük sorunu düşünce sistemlerini yenilemekten âciz oluşları: Mesela kadın meselesini sınıf sorununa nasıl eklemiyorlar? Ortada 20. yüzyılın ortasından bu yana etkisini sürdüren bir feminizm gerçeği var ve mesela annem, halk sınıfına mensup olan bu kadın, kendi annesinin aksine, bir kadın olduğunu ve bu toplumsal durumun kendine özgü siyasi sonuçları olduğunu biliyor. Mesela tüm hayatı boyunca şiddetine maruz kaldığı bir adamı terk etmek istediğini ama bunu, kocasından uzakta hayatını yeniden kurması için devletten hiçbir sosyal yardım alamadığı için yapamadığını biliyor, hayatı boyunca çocuk baktığı için, babam ona bunun kadının görevi olduğunu söylediği için ve onu eve mahkûm ettiği için bir diploma sahibi, mesleki deneyim sahibi olmadığını biliyor. Sana demin bundan bahsediyordum, *Eddy’nin Sonu*’nda halk sınıflarındaki ırkçılıktan, eşcinsel nefretinden ve eril tahakkümden bahsetmeyi denediğimde, bu köhne sol tüm bunları reddetti ve bunu da özellikle basın yoluyla saldırarak yaptı: Édouard Louis halk sınıflarını suçluyor. Oysa yaptığım şey tam tersiydi;

ben halk sınıflarındaki kadınlardan, eşcinsellerden, lezbiyenlerden, beyaz olmayanlardan da bahsetmeye çalışıyordum. Bu damgalamak değil, aksine, “halk sınıfları” denilen kategoriye daha fazla insanı dahil etmek demek, aynı kategorideki başkalarından daha fazla acı çekebilecek olanlardan da bahsetmek demek. Sol bu sınıfın analizini kaynaşmış, sabit, eril ve beyaz bir topluluk imgesi üzerinden yapmayı sürdürdükçe asla dinamik bir siyaset üretmeyi başaramayacak ve kazanan hep aşırı sağ olacak – çünkü onlar, halk sınıflarının içinde çatlaklar bulunduğu ve sınıfların iç mücadele alanları olduğunu farkındalar. Bu çatlakları istismar malzemesi olarak kullanmaktan da çekinmiyorlar: Siyahlar beyazların işlerini ellerinden alıyor, eşcinseller aile yapımızı bozmak istiyor vs.

Solda bir söylem yenilenmesinin aciliyeti işgücü bağlamında da kendini gösteriyor: Sol sürekli verimlilikten, iş alanları yaratmaktan vs. bahsetmeye devam ediyor. Oysa insanların beklentileri değişti. Buna senin *Üzgünüz, Size Ulaşamadık* filminde şahit oluyoruz: Evin küçük oğlu, 14-15 yaşında bir çocuk, babası gibi çalışmak, onun gibi istismara uğramak, bir patrona bağlanmak ve emir almak istemiyor. Bence çalışmaya karşı bu inatçı tavır, aslında her zaman var olmuş olsa da, bugüne özgü bir olgu ve iyi bir haber. Çoğu insan artık eskisi kadar çalışmak ve istismar edilmek istemiyor, *Üzgünüz, Size Ulaşamadık*'ta gördüğümüz bariz değişim de bu. Babam çalışmayı bir değer olarak görürdü, 2000'li yılların başında dünyaya gelen erkek ve kız kardeşlerimse bu söylemin kendilerini istismar etmek isteyen egemenler tarafın-

dan üretildiğini anladılar. Uber gibi yeni girişimlerin başarısı, en azından bu başarının sebeplerinden biri, insanların patronsuz, kendi iş saatlerini seçerek, emir almadan vs. çalışabiliyor olması – daha az kazanmayı kabul ederek bu özgürlüğe sahip olmayı tercih ediyorlar. Sol, çalışmanın geleneksel biçimlerine, dayattığı hiyerarşiye duyulan güncel güvensizliği algılamak ve eski biçimlere dönmek için mücadele etmekten vazgeçmek zorunda, artık şunu dememeli mesela: “Hayır, Uber kötüdür, kötülüğe hizmet eder” vs. Bunun yerine şu sorunun yanıtını aramalı: Bu yeni çalışma biçimlerini sosyal haklarla ve güvenceyle nasıl uyumlu hale getirebiliriz? Maalesef bu söylem bugün sadece sağın gündeminde bulunuyor, çünkü sadece onlar çalışmanın bu yapısal dönüşümünden çıkar sağlayabileceklerini görüyorlar: Kontrat yok, ege-menlere yükümlülük getiren şeyler yok, sosyal haklar yok vs. Oysa sence de bu, solun dilini dönüştürmesi için harika bir fırsat değil mi?

K.L.: Evet, kesinlikle öyle. Sol, son yıllarda, halk sınıfları ya da bu sınıfların güvencesi ya da aldıkları ücret için mücadele etmekle değil, şirketlerin verimliliğini sağlamakla ilgilendi. Çalışmayla ilgili söylediklerinse çok ilgimi çekti, burada, İngiltere’de “esneklik” diyorlar buna.

É.L.: Bu tam da sağın dili işte, tam da bu yüzden bazı şeyleri sorgulamak lazım.

K.L.: Ki bu, yani esneklik, iki taraf için de geçerli olsaydı, işlerdi. Mesela uyanınca patronu arayıp, “Bugün işe gelmeyeceğim, kusura bakmayın, canım

istemiyor. Ama paramı almak istiyorum,” diyebilseydik... Esnekliğin sadece işverenin çıkarı doğrultusunda işlediği ortada... Bence bu tip bir sistem insana gençken, işle arasına belli bir mesafe koyabildiğinde cazip gelebilir; ama bir aile kurduğun zaman, ödemen gereken faturaların olduğunda sabit bir ücrete ihtiyacın olur. Sabit bir işin yoksa sabit bir ücretin de olmaz.

É.L.: Ama bu durum, bahsettiğimiz esnekliğin kötü bir sistemde işliyor olmasından kaynaklanıyor, değil mi? Esneklikten özgürlüğe geçiş düşünülemez mi? İnsanlara toplumsal güvenceler, korumalar sağlayan ama işin sadece aile ve ev geçindirme odaklı düşünülmendiği bir sistem? Sence bu mümkün olabilir mi?

K.L.: Evet, neden olmasın? Belki kooperatifler ve iş kolektifleri vasıtasıyla.

É.L.: Mesela!

K.L.: Ama bu dönüşüm baştan aşağı yenilenmiş, kendi bütünü içinde her unsuru düşünülmüş bir sistemi gerektirir. Oysa, solun büyük problemi, özellikle İngiltere’de, uzun zaman boyunca işverenin çıkarlarıyla özdeşleşmiş olması. Öte yandan, Jeremy Corbyn’in İşçi Partisi lideri seçilmesiyle son yıllarda, İngiltere’de bir dönüşümün hissedildiği de bir gerçek, parti 180 derecelik bir dönüş yaşadı. İşçi Partisi iş hukukundan, sağlık hizmetlerine erişimden, mesela hastalık durumunda aylarca beklemeden tedavi olma hakkından bahsetmeye başladı... Sosyal güvenceden, yaşlı insanların saygın bir bakım hizmeti almasından. Herkesin asgari ücret almasından yani yaşamasına imkân sağlayacak bir miktar kazanmasından... Ve

hatta gezegenin korunmasından ya da iklim değişikliğinin etkilerini yavaşlatmaktan... Tüm bu konular tekrar su yüzüne çıktı ve solun şu an gündeminde. Ama bu noktada başka bir sorunla karşılaşıyoruz, o da karalama kampanyaları; sol bu değişimleri gündeme taşımak istediğinde hemen yalanlar devreye giriyor. Bu çok yoğun ve sistematik bir saldırı. Ama yeni bir dil üretmemiz gerektiği konusunda seninle bir anlamda hemfikirim, bunu insanların taleplerini ve beklentilerini yeniden yorumlamak için yapmalıyız.

É.L.: Evet, çünkü yeni bir dil üretmek, yeni insanlar ve yeni siyasi konular üretmektir. Halk sınıflarından, babam gibi, hem eşcinsellere karşı aşırı şiddet içeren düşüncelere sahip olan hem de bir eşcinselin saldırıya uğradığını görünce onu korumaya geçen çok erkek tanıdım. (Bu, şüphesiz egemenlerle ezilenler arasındaki sınıfsal bir fark – egemenlerin nefreti ideolojiktir, dolayısıyla katıyen esnek değildir, oysa ezilenlerin nefreti daha ziyade dilsel bir otomatizmdir, dolayısıyla şekil almaya daha müsaittir.) Aslında etrafımızdaki bireyler içlerinde birçok ihtimali, birçok farklı insanı barındırır, bu da demektir ki dedikleri ve yaptıkları şeyler kamusal alanda dolaşan söylemlere fazlasıyla bağlıdır. Babamın içinde hem “eşcinsellerden kurtulmak lazım” diyen bir insan hem de saldırıya uğrayan bir eşcinseli koruyan bir insan barınıyordu ve şayet aşırı sağın egemen olduğu bir ortamda yaşasaydık, birinci kişilik daha da öne çıkacaj, ikincisi belki de tamamen silinecekti (kişisel örnekler veriyorum ama bunu ailemden bahsetmek için yapmıyorum, meseleye bu açıdan yaklaşıncı daha

adil davrandığımı ve gerçeğe biraz daha yaklaştığımı hissediyorum). Bireyler, barındırdıkları çoğulluk sebebiyle, farklı siyasi bağlamlarda farklı bireylere dönüşürler. Bu yüzden solun söylemleri önemli, çünkü tek başına bir bireyi dönüştürmek neredeyse imkânsızdır ama çelişkili görünüyorsa olmasına rağmen bireyleri toplu olarak dönüştürmek mümkündür, bu da dili ve dilin kamusal alandaki dolaşımını dönüşüme uğratarak yapılabilir, zira bu dönüşüm, her bireye özgü davranışların çoğulluğu sayesinde, potansiyel olarak, daima mümkündür.

K.L.: Tüm bunları çok iyi ifade edip ilişkilendirdiğin kanısındayım. İnsanlardaki çelişkili dürtüleri gösteriyorsun, bence bu kitaplarında çok keskin hatlarla yaptığın şeylerden biri. Aynı insanın aynı zamanda hem cömert hem de mantıksız bir biçimde sert ve şiddetli olabileceğini ve yine bu insanın neden bu kadar gaddarca davrandığını anlamayabileceğini gösteriyorsun. Her birimizin çelişkili yanları var, bunun çok doğru olduğunu düşünüyorum. Ki zaten bu nedenle, insanın içindeki en iyi yanları ortaya çıkaracak bir sistem istiyoruz.

É.L.: Evet. Güçlü bir sol yaratılırsa bireyler arasındaki ilişkiler işte bu yüzden değiştirilebilir, bu sadece siyasete ilişkin bir mesele değil; bireysel anlamda, bizi derinden etkileyen, içimize işleyen bir olgu: Başkalarına nasıl davranıyoruz? Eylemlerimize hangi söylemler yön veriyor? Solun homofobiye karşı mücadelesi verdiği bir ülkede yaşayan bir baba, eşcinsel oğluna karşı daha az sert davranabilir, onu daha fazla

sevebilir, ona daha şefkatle yaklaşabilir. Politika, aynı zamanda sevginin imkânıdır.

K.L.: Ben tüm bunların yine güvenlik ihtiyacından ileri geldiğini düşünüyorum, yanılıyor muyum? Ancak kendini güvende hissediyorsan, cömert olabilirsin. Ancak kendini tehdit altında hissetmiyorsan, ihtiyacı olan insanlara kucak açabilirsin, ister bir yuva arıyor olsunlar ister başka bir sebebi olsun, bunu yapabilirsin; hangi sorunla yüzleşiyor olursa olsun, ihtiyacı olan her topluluğa kucak açabilirsin. İnsan ancak kendini iyi hissediyorsa cömert davranabilir. Eğer korkuyorsan, kendini tehlikede hissediyorsan, umudun kalmadıysa, sinizme itildiğini hissediyorsan başkalarını reddedersin.

É.L.: Peki egemenlerin bu güvenceye sahip oldukları halde kucaklayıcı olmamalarını nasıl yorumluyorsun?

K.L.: Çünkü onlar kendi güvenliklerini ancak başkalarının üzerine basarak idame ettirebilirler!

É.L.: Beklediğim cevap buydu!

K.L.: İmparatorluğu böyle yönetiyorlar, öyle değil mi? Yerlilerin kıpırdamasına müsaade etmeyerek. Halk sınıflarının kıpırdamasına müsaade etmeyerek. Cömert davranamazlar çünkü zenginlikleri başkalarının sefaletine bağlı. Bu yüzden başka bir tür topluma ihtiyacımız var – eşitlik, dayanışma ve özgürlük üzerine inşa edilmiş bir topluma.

É.L.: Bahsettiğin bu konular sence neden şu anda kamuoyunda ve medyada bu kadar az tartışılıyor?

Sanki sağ ve aşırı sağ seçimleri kazanmakla kalmadı, deminden beri konuştuğumuz üzere, söylemsel anlamda da zafer kazandı. Sağın fikirleri medyayı ele geçirmiş durumda, her yerdeler ve sol, birkaç yıldan beri, kendi dilini yaratmak yerine sadece sağın diline ve sorularına cevap yetiştirmeye çalışıyor, sadece tepki veriyor. Bu 60-70'li yıllara göre önemli bir farklılık sanırım: O dönemde sol, tartışmalar yaratırdı, sorular sorardı: cinsel özgürlük, kürtaj hakkı, sosyal güvence. Sanki bugün iş tam tersine döndü, herkes sağın fikirlerini tartışıyor. Sağcı biri saçma sapan bir şey söylüyor, medyada ve sosyal ağlarda bu günlerce tartışılıyor, bitmiyor... Sağın lehine işleyen bir büyü gibi, beyinlerin içinde.

K.L.: O kadar haklısın ki.

É.L.: Sol sessiz kalabilmeyi öğrendiği zaman güçlü olacak. Sağın şiddetini görmezden gelmeyi ve kendi diliyle kendi sorularını sormayı öğrendiği zaman, durmadan sağın sorularına tepki vermek yerine bunu yapabildiği zaman – o gün geldiğinde kendini sağın diline hapsedmekten de vazgeçmiş olacak. Sessizlik siyasi anlamda güçlü bir silahtır zira sansürün tam tersidir: Konuşun, size engel olan yok –ne istiyorsanız söyleyin– kendimizi sizin dilinize hapsedmeyeceğiz, tepki vermeyeceğiz.

K.L.: Kesinlikle. Bu sağcı fikirlerin yayılmasının en büyük sebebi de zaten bizim burada, aşırı sağcı basının egemen olduğu bir ülkede yaşıyor olmamız. İngiltere'de basının büyük bir bölümü aşırı sağcı. Kamusal söylem, sosyal ağlarda olan bitenin aksine, büyük ölçüde aşırı sağın fikirlerine maruz kalıyor. Bu-

nun neticesi de şu, bir solcu kendini ifade edip fikrini öne sürdüğü zaman bu fikirler görmezden geliniyor; medya soldan tek bir şey talep ediyor, o da sağın fikirlerini yorumlaması. Tüm bunları yöneten mekanizma da çok açık. Demek istediğim, basın burada tutuklu –aynı şey Fransa için geçerli mi bilmiyorum– çok zengin kişilerin kontrolü altında ve bu kişiler İngiltere’de yaşamıyor. Bu insanlar basının sahibi ve düşünmemiz gerekeni bize söyletmek istiyorlar. Buna karşı bir siyaset yürütmek gerektiğini düşünüyorum. Basın özgürlüğünü savunmak için değil, bunu duymaya alıştık aına bunun için değil, basın özgürlüğünü inşa etmek için.

É.L.: Bu çok güzel bir düşünce. Savunmak değil, inşa etmek.

K.L.: Çünkü tüm bu mesele solun kendisi ve solun yeniden inşasıyla ilişkili.

Ken Loach ve Édouard Louis’ye Sorular

İkinizin de işleri halk sınıflarından protagonistleri odağa alıyor. Ken, filminiz Kerkenez, bu anlamda, 70’li yıllarda herkes için bir referans noktası teşkil ediyordu, filmin büyük başarısını ben buna bağlıyorum. Fakat sizce şimdiki filmlerinizi, şu anki şartlarda, Kerkenez’in zamanında yarattığı etkiyi yaratabiliyor mu? Yaptıklarınız hâlâ birilerine ulaşıyor mu ya da basit bir örnekle ifade edeyim, bugün halk sınıflarına mensup bir çocuk daha geç dönem filmlerinizi, Ben, Daniel Blake’i ya da Üzgünüz, Size Ulaşamadık’ı izleyebilir mi? Ve siz, Édouard, kitaplarınız sizce eskiden, 70’li yıllarda Kerkenez’in yaptığı gibi halk sınıflarına ulaşabiliyor mu?

É.L.: Bence bir sanatçı hiçbir şeyi tamamlanmış görmemeli ve söylemiyle mücadelesini daima yaymaya, görülebilir ve duyulabilir kılmaya çalışmalı. Bu yüzden de sanatçıların sokağa çıkmasının, protestolara katılmasının, politik anlamda pozisyon almasının, siyasete girmesinin ya da liselerde, üniversitelerde konuşmasının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bunları yaratı eylemine eklenen faaliyetler, ilave eylemler olarak görmüyorum; bence bunlar yaratıya ilişkin teşebbüsler, yaratının etiği – cömert bir etik, bir mücadele etiği, doğru fikirlerin mümkün olduğunca fazla mekânda görünür olmasını sağlamaya çalışmak, bunun mücadelesini vermek. Bir lisede konuşma yaptığımda ya da bir etkinliğe katıldığımda, sadece çok şey öğrenmiyorum, savunduğum fikirlerin edebiyat alanından ötelenmiş mekânlarda ya da sınıflarda görünür, duyulur olmasını sağlama fırsatını da yakalıyorum. Adil bir sanat etiğinden bahsedeceksek, bence bu, sanatı, normalde mevcut olmadığı mekânlarda mevcut kılmaya dayanıyor – Ariane Mnouchkine’in tiyatrosuyla yapmak istediği de buydu, mesela. Ken, az önce zenginlerin yoksulları umursamadığını ve onların başkaları yoksul olduğu için zengin olduklarını söyledi. Bu söylediğin bence sanat ve kültür içinde de geçerli. Bazılarımız kültüre, sanata, sinemaya, edebiyata erişebiliyor çünkü bazılarımız bunu yapmıyor, buna imkânları yok; kültürel sermaye sahipleri, başkalarının bundan pay alamamasının ya da cüzi miktarda almasının başlıca sebebi – bu da Pierre Bourdieu’nün *ayırım* dediği şey. İlericiler kültürü ve kültür sistemini sorgulamak ve “Kültür bizi birleştire-

rır”, “Ufkumuzu genişletir”, “Bizi zenginleştirir” gibi budalaca söylemleri terk etmek zorundalar. Kültürün –meşru kültürün– tanımı şu değil mi aslında: Kültüre erişimi olanlarla erişimi olmayanlar arasındaki devasa uçurum, yanılıyor muyum?

K.L.: Filmime gelince, bence bir sanatçının, kariyeri boyunca *Kerkenez* gibi tek bir işi, *Kerkenez*'in yaptığı gibi varlığını sürdüren ve geniş bir alana yayılan tek bir işi olur. Bahsettiğiniz diğer iki film özelindeyse yani *Ben*, *Daniel Blake* ve *Üzgünüz*, *Size Ulaşamadık*'tan bahsediyorum, özel gösterimler düzenleyerek bu filmlerin sinemaya erişimi kısıtlı olan topluluklara ulaşmasını sağladık, filmler sendikalara ait toplantı salonlarında, hatta kiliselerde ve barların alt katındaki küçük salonlarda gösterildi, ücretsiz olarak izlenebildi; ya da ücretli gösterimlerden gelen gişe gelirini siyasi kampanyalara, dayanışmaya yönelik etkinliklere destek amaçlı kullandığımız oldu, bunları insanların bağımsız sinema salonlarına gitmediği bölgelerde, şehirlerde yaptık – tüm şehirde bir tane salon olan yerlerde. *Ben*, *Daniel Blake* gösterime girdikten sonra bu türden yaklaşık 700 gösterim organize edildi. Tabii bu yepyeni bir imkân, eskiden yapılamayan bir şey; bir filmin sinema salonu dışında gösterilebilmesi eskiden mümkün değildi, muhteşem bir imkân. Benzer gösterimleri *Üzgünüz*, *Size Ulaşamadık* için de yaptık.

Size göre, özellikle siyasi kriz döneminde sanatın değeri nedir?

K.L.: Sanatın değeri mi? Öncelikle sanat, olmak istediği neyse, o olmalı. Hayal gücünün ürettiği şey

olmalı, yanılıyor muyum? Bence, “sanat şöyle olmalı” ya da “sanat böyle olmalı” dediğiniz andan itibaren yaratıcılığı tamamen öldürürsünüz. Ve elinizde kala kala ticari bir iş kalır. Ama şöyle düşünüyorum, film yapabilecek ya da kitap yazabilecek ya da bunlar gibi başka bir şey yapabilecek şansını yakalarsınız, yaşam şekli ilkelerini savunabilme imkânına da sahip olursunuz. Birbirinden kıymetli eşitlik, kardeşlik, özgürlük değerlerini. “Bakın, işte bu değerlere göre yaşamalıyız,” diyebilirsiniz.

É.L.: Kendi payıma, sanata daima, egemenlerin sanatın gerekliliğine dair söyleminin aksine, belli bir oranda kuşkuyla yaklaşmamız gerektiğini düşünüyorum. Çünkü genelde, bunu söylemek, yani “sanata ihtiyacımız var” demek, sadece, dolaylı olarak, kendi ayrıcalıklı konumunu vurgulamaya, sanatla ilgilenmeyen barbar toplulukların aksine ait olduğu sınıfın sanata erişebildiğini, sınıfının sanatla ilişkide olduğunu vurgulamaya yarar. Sanata karşı ne kadar sert ve eleştirel yaklaşırsak, sanat o kadar iyi olacaktır, sizce de öyle değil mi? Sanat tarihi, gerçekte, sanatla girilen bir polemik tarihidir, işler böyle yürür. Sinema ve edebiyat yoksulları, siyahları, eşcinselleri ya da trans bireyleri o kadar uzun süre dışlamış ya da karikatürize etmiştir ki... Bunu da kültürel burjuvazinin sürekli sanatın önemini, bizi daha iyi bir insan yapabilme kapasitesini vurguladığı bir dönemde yapmıştır. Toni Morrison siyahlar hakkında, ya da Émile Zola yoksullar hakkında yazarak bir bakıma dönemin sanatına ve edebiyatına saldırmışlardır, yazdıkları dönemin egemen edebiyat tanımına saldırmışlardır.

Onlardan hâlâ edebiyat tarihinin bir parçası olarak bahsediyoruz ama onlar aynı zamanda edebiyata karşı da yazdılar – tabii edebiyat alanında modelleri ve ilham kaynakları vardı, Zola için Victor Hugo öyleydi mesela, ya da Toni Morrison için Zora Neale Hurston. Sanat sanata karşı bir tür öfke biçiminde yapılır, egemen sınıflar için bir kendini tatmin aracı olarak kullanılarak değil.

K.L.: Bu söylediğin o kadar önemli ki! Son istediğimiz şey, şu ya da bu şirket tarafından desteklenen bir sanat galerisi. Sanat yıkıcı olmalı. İçinizde yeteri kadar öfke barındırmıyorsanız evinizde oturun, değil mi?

É.L.: Evet!

K.L.: Çünkü bağ kurabilmek lazım, insanların hisleriyle bağ kurabilmek lazım, ve radikal siyasetin en sağlam ayağı mücadele olduğuna göre, mücadele yoluyla öğrenmeliyiz, mücadele yoluyla yaratmalıyız. Bu konuda tamamen haklısın Édouard, dünyada bir düzen var, edebiyatta, sinemada ve tiyatrodaki.

É.L.: Kesinlikle. Bazen kültürel sermayenin şiddeti ekonomik sermayenin şiddetini bile geride bırakıyor, çünkü kültürel burjuvazinin dünyanın iyi tarafında olduğu algısı hâkim, bunu sağlayan da kültürle kurduğu ilişki. Bu da sorgulanmalı.

K.L.: Bunu duyduğuma çok sevindim.

Édouard'a sormak istiyorum. Sıkça okurları yüzleşmeye yöneltmekten bahsediyorsunuz ve bunu onları rahatlatarak, sorgulamaya iterek yapmaktan söz ediyorsu-

nuz. Bu yöntemi neden insanlara ilham vermenin zıddı bir yöntem olarak dile getiriyorsunuz?

É.L.: Haklısınız, bunlar iki zıt teşebbüs değil, aynı teşebbüs. Sanat dünyayı tahammül edilemez kılmalı, bunu da dünyanın zaten gerçekte ne kadar tahammül edilemez halde olduğunu göstererek yapmalı, bunu yaparak başkalarına enerji ve ilham verebiliriz, onlar da dünyayı kendilerince daha tahammül edilebilir, daha güzel bir hale getirebilir. En zor, en şiddetli kitaplar, en şiddetli filmler hep en sevdiğim olmuştur. Mesela Amerika'daki köleliği anlatan Toni Morrison'un *Sevilen*'i kadar sert ve şiddetli kitapların insanda böylesine güzel hisler bırakması neredeyse gizemli bir şey. Kafa karıştırıcı. Bunu üreten Morrison'un dili ya da şiirselliği değil sadece. Bu gibi eserler gerçekliğin, sahiciliğin içinden konuşuyor, oradan gösteriyor ve genelde söylemlerin, devlet yalanlarının, ideolojilerin, popülizmlerin, hataların altında gömülü kalan gerçeğe yüzleştığımızde bir tür rahatlama hissediyoruz: Ah! Sonunda gerçek! Gilles Deleuze 68 Mayıs isyanlarının insanlara düşler, ütopyalar sunduğu için değil, gerçeği ortaya çıkardığı için güzel olduğunu söylüyordu – gerçek, yani arzu; daha iyi yaşama, cinselliğini yaşama, başka türlü yaşama arzusu. Tarihsel olarak, mesela Marksizm ya da eşcinsel hareketi büyümlü söylemlere başvurmadılar; istismardan, şiddetten, homofobiden bahsettiler ve bu gerçekleri gündeme getirerek LGBT bireylerin ya da işçilerin yaşamlarına biraz daha güzellik katma, biraz daha çirkinlik silme fırsatı buldular. Filmlerin hakkında da böyle düşünüyorum, Ken. Hüzünlü ve şiddetli oldukları için güzel olduklarını düşünüyorum,

çünkü gerçek de hüznü ve şiddetli. Gerçeği olduğu haliyle görmek bana güç veriyor.

K.L.: Evet, umarım kimseye birbirimizi pohpohluyormuşuz gibi gelmiyordur ama senin kitaplarındaki sevgi anları da özellikle ilham verici. Yazdıklarında cömert davranışlar ve sevgi anları var, bu da ilham verici.

É.L.: Doğru, haklısın! Bundan bahsetmeyi hep unutuyorum, üzücü şeylerden bahsediyorum ama sevgiden bahsetmeyi hep unutuyorum, haklısın.

Yerler ve mekânlar hakkında bir soru sormak istiyorum. Sizce azınlıklar için, mesela eğitim sistemine dahil olamayanlar için güvenli bir mekân nasıl olabilir?

K.L.: Dünyanın tehlikeli bir yer olduğu ve insanların kendilerini güvende hissedecekleri yerlerin inşa edilmesi gerektiği düşüncesi bir çıkmaz sokak. Doğrusu şu ki tüm mekânlar insana güvenlik sunmalı. Eğer insanlar kendilerini iyi hissederse, demin söylediğimiz gibi, hoşgörülü davranırlar. Ama bunu günlük yaşamı bütünüyle ele alarak düşünmek gerekiyor, insanların nasıl çalıştığını, nasıl rahatlayabileceklerini vs.

É.L.: Senin güvenlikten bahsettiğini duymak ilginç, Ken; çünkü bu genelde sağa ve muhafazakârlara ait bir söylem, topluma yönelik projelerini güvenlik ihtiyacı üzerine inşa edenlere – daha fazla polis, daha fazla asker, daha fazla cezalandırıcı siyaset ve ceza. Solun güvenlikten bahsetmesinin iyi bir program olduğunu düşünüyorum yani sosyal güvence, sosyal yardımlar, çalışma ve azınlık hakları anlamında.

K.L.: Evet, “güvenlik” sözcüğünün iki yüzü vardır. Kesin olan şu ki, deminden beri söylediğimiz her şey bizi aynı tespite götürüyor: Kritik bir dönemdeyiz. Birlikte yaşamanın radikal ve ilerici bir yöntemini bulmak için mücadele ediyoruz. Sen de buna neden ihtiyacımız olduğunu çok açık ve kesin bir biçimde dile getiriyorsun. Bizim durumumuz, yani Fransa ve İngiltere’yi kastediyorum, başka ülkelere göre bir nebze farklılık gösteriyor çünkü büyük değişimler yaratabilecek solcu kitle partilerine sahibiz. Soru, bu değişim gerçekleşecek mi gerçekleşmeyecek mi? Fakat alacağımız kararların bizi ulaştıracağı çözüm ne olursa olsun, bir arada, kolektif olarak yaşama ihtimalimizi asla terk etmemeliyiz. “Birlikte yaşama”nın karmaşık bir ifade olduğunu biliyorum ama toplumsal hayatı organize edişimizi yansıtan politik bir anlam taşıdığına eminim. Ortak fayda ne olabilir?

É.L.: Değişim toplumsal hareketler kadar sanat ya da seçim yoluyla da gerçekleşecek. Buna karşın, ortak faydadan ziyade çatlakları, karşıtlıkları, gerilimleri arayıp bulmamız gerektiğini düşünüyorum ki bunlar zaten mevcut. Çünkü ezilenlerin iyiliği, ancak egemenlerin kendi iyilikleri olarak gördükleri şeyin aleyhine mümkün olabilir. Bu ortak fayda değil, her şeye sahip olanlara karşı, acı çekenlerin yaşamının iyileştirilmesi.

K.L.: Ama bunu değiştiremez miyiz yani her şeye sahip olmaları durumunu? Paylaşmak gerektiğini anlamalarını sağlayamaz mıyız?

İki farklı ülkeden, iki farklı kuşaktan iki sanatçı, Ken Loach ve Édouard Louis, sanatı, sinemayı, edebiyatı ve bunların günümüzdeki rolünü tartışıyor. Sanat, sınıf şiddeti sorununu nasıl gündeme getirebilir ve yeniden düşünebilir? Bu iki sanatçının eserlerinde öne çıkan işçi sınıfı nasıl temsil edilebilir? En güvencesizlerin aşırı sağa yöneldiği küresel politik bağlamda sanatın rolü nedir? Milliyetçiliğin ve sağ popülizmin dünyanın her yerinde yükselişini tersine çevirmek için sol ne yapabilir?

Loach ve Louis, *Sanat ve Siyaset Konuşmaları*’nda düşüncelerini karşılaştırarak ve eserlerine dayanarak bu soruların yanıtlarını arıyor.

Tellekt

www.tellekt.com

ISBN 978-625-7118-79-8

9 786257 118798